

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2023/1

Szakmai védnökök

Bartók István, BTK Irodalomtudományi Intézet

Jankovits László, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék
Nagy Imre, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék

Szerkesztők

Bozsoki Petra, ELTE BTK XVIII–XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék

Kucserka Zsófia, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék
Laczkó András, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék
Milbacher Róbert, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék
Pálfy Eszter, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék
Pap Balázs, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék
Szatmári Áron, BTK Irodalomtudományi Intézet

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora

Maczelka Csaba, PTE BTK Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszéke

Tördelőszerkesztő

Pap Balázs

Borítóterv

Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó

a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti
és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének vezetője
(7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

PÁLFY ESZTER	
Gyöngyösi-kontextusok a 18–19. század fordulóján	
A költő szerepe Gvadányi József, Kazinczy Ferenc és Kölcsey Ferenc írásaiban	9
HORVÁTH MARGARÉTA	
Újabb problémafelvetések az <i>Istenes énekek</i> kiadástörténetéhez	29

KRITIKAI LAPOK

FÓRIZS GERGELY	
Búvárlás egy elsüllyedt világban	
<i>The Culture of the Aristocracy in the Habsburg Monarchy, 1750–1820</i> , hg. Gábor VADERNA, Wien, Praesens Verlag, 2022 (Verflechtungen und Interferenzen: Studien zu den Literaturen und Kulturen im zentraleuropäischen Raum, 8).....	53
CSANÁDY NIKOLETT	
A kéziratosság változatai	
<i>Női íráshasználat és kéziratosság kultúra a hosszú 19. században</i> , szerk. Török Zsuzsa, Bp., reciti, 2022 (Reciti konferenciakötetek, 18).....	59

HASZNOS MULATSÁGOK

HYMNUS 200	
A <i>Hymnus</i> a határon túli magyartanításban (<i>Szerkesztői előszó</i>).....	67
MIKLÓS KRISZTINA	
Kettősség és kontraszt	
A <i>Hymnus</i> tanítása Székelyföldön	69
KULCSÁR MÓNIKA	
Isten, áldd meg a (szlovákiai) magyart!.....	79
FERENCZY NIKOLETT	
A <i>Hymnus</i> Eszéken.....	87

FILLÉRTÁR

ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR	
Vienniasz (14–24. ének) (<i>Közvetési Bende P. Anita</i>).....	99
A tanulmányok összefoglalói / Abstracts.....	167
A lapszám szerzői	169

Pálfy Eszter

Gyöngyösi-kontextusok a 18–19. század fordulóján A költő szerepe Gvadányi József, Kazinczy Ferenc és Kölcsey Ferenc írásaiban

Kosztolányi Dezső a magyar irodalomtörténet számos alakjáról írt szubjektív portrét, köztük Gyöngyösi Istvánról is. A Gyöngyösiről szóló esszéét rövid recepciótörténeti ismertetéssel kezdi:

„Gvadányi ezt írta róla: »Nála nagyobb poétát magyar anya még nem szült.« Magyar Ovidnak, Homérnak, és Marónak nevezték. Két teljes évszázadig nőttön-nőtt a híre. Versenyháza nincs senki. Költeményeit ronggyá olvasták kéziratban, nyomtatásban. Dugonics, amikor kiadja összes munkáit, harminckilenc kiadást számlál össze, és tőle kapja a serkentést, hogy nyelvünket tovább nemesítse, ojtogassa. Kazinczy azonban egyszerre így vélekedik felőle: »Murán rotyog, potyog, kotyog, szotyog.« Kölcsey költőnek se tartja. Csokonai mégis az ő versein libben föl, mint valami könnyű repülőgépen. Arany János pedig ilyen vallomást tesz: »Gyöngyösi az alanyi hévömlésben ma is valódi költő.«¹

A Gyöngyösi-költészet megítélésének Kosztolányi által felvázolt története lényegében megegyezik a jelenleg érvényben lévő szakirodalmi konszenzussal is (legalábbis annak 19. század végéig tartó szakaszával). E szerint Gyöngyösi 1704-es halálát követően a 18. század során végig kiemelten népszerű szerző volt, a 19. század elejétől kezdve azonban, főként Kazinczy és Kölcsey véleményének hatására, egyre csök-

1 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Tükörfolyosó: Magyar írókról*, szerk. Réz Pál, Bp., Osiris, 2004, 41. Kosztolányi portréjának legfőbb forrása minden bizonnyal Riedl Frigyes egyetemi előadásainak 1908-ban megjelent összefoglalója volt: Riedl írásában ugyanezek az idézetek és megfogalmazások köszönnek vissza. Egy közös hiba is elárulja Kosztolányi forrását: Riedlnél és Kosztolányinál a Kazinczy-idézetben egyaránt a „kotyog” szó szerepel – noha az eredetiben a „totyog” szó található. Vö. RIEDL Frigyes, *A magyar irodalom története Zrínyi halálától Bessenyei felléptéig*, Dr. Riedl Frigyes egyetemi ny. r. tanár előadásai után jegyezte és kiadta CSOMA Kálmán, Bp., 1908, 72–73.

kent megbecsültsége, helyette pedig a régiségből a mindaddig kevésbé ismert Zrínyi Miklós vált fontos költővé. A recepciótörténet következő állomásként a 19. század második feléből Toldy Ferenc irodalomtörténeti munkáit és Arany János Gyöngyösi-tanulmányát emeli ki, amelyeknek köszönhetően megindul a Gyöngyösi-költészet „rehabilitációja”. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy Gyöngyösi az őt megillető helyet a kánonban (kánonon itt szűkebb, szakmai kánont, a tudós-irodalomár közösség megbecsülését és figyelmét értve) először Badics Ferenc 20. század eleji szövegkiadásával, de leginkább majd csak az 1980-as évektől kezdve foglalja el újra, amikor a kutatás a barokk kor retorikai-poétikai elvei mentén kezdi vizsgálni költészetét, és nem saját korának irodalmi ízlése szerint alakítja olvasatát.

Gyöngyösi István költészetének a fentiekben felvázolt recepciótörténeti narratíváját az elmúlt bő két évtizedben főként Jankovics József tanulmányaiból² ismerjük. Jankovics egyúttal szövegkiadásával – amelyek a Balassi Kiadó *Régi Magyar Könyvtár, Források* sorozatában jelentek meg 1998 és 2017 között – sikeresen kanonizálta újra Gyöngyösit az irodalomtörténész szakma számára, aki a 20. század során, főként a marxista irodalomtudomány régi magyarországi irodalomra irányuló vizsgálódásaiban valóban nem szerepelt központi helyen.³ Jankovics recepciótörténeti áttekintései kiemelten fontos forrásfeltáró munkát végeztek el, és rendkívüli alapossggal gyűjtötték össze és rendszerezték a Gyöngyösi kora óta eltelt évszázadok értékeléseit a költőről. Jankovics legfőbb, vitathatatlanul méltánylandó törekvése az volt, hogy a régi magyar irodalommal foglalkozó szakma egésze, sőt, a tágabb olvasóközönség is tudatában legyen Gyöngyösi irodalomtörténeti jelentőségének, költői tehetségének és poétikai-retorikai tudásának. Szövegkiadásával egyértelműen ezt a célt szolgálja.⁴ Az effajta, kánonba visszahelyező szándékú irodalomtörténeti attitűd ugyanakkor szinte szükségszerűen magával hozza azt a beszédmódot is, amely az adott szerzőnek valamiféle igazságszolgáltatást és elégtételt követel. A Jankovics által megrajzolt recepciótörténeti narratívából ilyesfajta megközelítés olvasható ki: eszerint Gyöngyösit az évszázadok során folyamatosan

2 JANKOVICS József, *A magyar verses regény kezdetei, avagy a kánonból kiiktatott barokk költő, Gyöngyösi István = A magyar irodalom története, I, A kezdetektől 1800-ig*, szerk. JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Bp., Gondolat, 2008, 522–538; valamint a szövegkiadások kísérőtanulmányai.

3 Kivételként említhetjük Agárdi Péter 1972-es monográfiáját: AGÁRDI Péter, *Rendiség és esztétikum: Gyöngyösi István költői vilásképe*, Bp., Akadémiai, 1972.

4 Nemcsak tanulmányaiban, de a vele készült szakmai életútinterjúban is világossá teszi ezt a szándékot. „Én a pályakezdésem elejétől, sőt, talán még annál is korábbról, olyan tervekkel készülődtem, hogy minél több ismeretlen értékkel, meglepetéssel, újdonsággal szolgáljak a szakmának, valamint olyan írókat-költőket akartam felfedezni, s bevinni a köztudatba, akik valamilyen oknál fogva kimaradtak a kánonból, vagy bele sem kerültek. Ilyen volt például Ányos Pál költészete, és ismeretlen prózáirása. Vagy Gyöngyösi István költészete, amely a 18. században kánonvezető, rendkívül népszerű, rongyossá olvasott művek sora volt, a 20. század ötvenes éveire esztétikai és politikai (!) okok miatt egyaránt, szinte kiesett a kánonból s ennél fogva az olvasói köztudatból is. Azt hiszem, ebből is sikerült valamit megvalósítanom, törlesztenem.” JANKOVICS József, *Barátként bántak velünk = A reneszánsz reneszánsza: Beszélgetések Klaniczay Tiborról és a reneszánszkutatásról*, szerk. Ács Pál, SZÉKELY Júlia, Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021, 49–88, 75.

méltánytalanságok érték, s írók-irodalmárok sora (Kazinczytól Kölcseyt át Horváth Jánosig) tévedett akkor, amikor Gyöngyösi költészetét negatívan minősítette. Beszédes ebből a szempontból Jankovics tanulmányainak szóhasználata is, például amikor egyik szövegének címében a „kánonból kiiktatott barokk költő”-ről beszél,⁵ amikor a *Murányi Vénushoz* írt kísérőtanulmányában a Gyöngyösit nem feltétel nélkül elismerő Kazinczyt elfogultsággal, elhamarkodott ítélethozatallal vádolja, a Gyöngyösi fontosságát hangsúlyozó Toldy Ferencről és Arany Jánosról viszont úgy ír, mint akik „helyére igazítják az elmozdított Gyöngyösi-képet”;⁶ vagy amikor Bán Imre egy tanulmánykötete kapcsán úgy fogalmaz, hogy az „némi csalódást okozhat a Gyöngyösi-kutatóknak”, mert a benne előforduló nyolc említés „nem járul hozzá érdemben a Gyöngyösi-értékelés megújító kiteljesítéséhez”.⁷ Jankovics tanulmányai-ban (noha ez a tanulmányok speciális jellegéből is következik, legtöbbjük ugyanis szövegkiadásokat kísér) a Gyöngyösi-költészet megítélése múltbéli hullámvölgyeket követően az ezredfordulóhoz közeledve révbé ér, s végre helyesen értékeljük: olyan költőként, akit mesterségbeli tudatossága, retorikai képzettsége és műveltsége a kor irodalmának egyedülálló figurájává emel.

Az ily módon elbeszélte történetnek szerves része az is, ami Badics Ferenc 20. század eleji szövegkiadásai és tanulmányai óta hangsúlyos elem a Gyöngyösi-kutatásban: hogy a 18–19. században „rontott kiadások” szolgáltak a költő megítélésének alapjául.⁸ A jelenleg uralkodó recepciótörténeti narratívában ez a motívum egyfajta felmentésként is funkcionál, legalábbis ami a 19. századot illeti: igaz, hogy Kazinczy vagy Kölcsey szerint nem Gyöngyösi a legmagasabb polcra helyezett költő, de hát ők csak a „rontott kiadásokat” ismerhették, a „valódi” Gyöngyösit nem.

Legújabban Bene Sándor vetette fel a kora újkori költőinkről szóló recepciótörténeti közhelyek újragondolásának szükségességét. Bene Zrínyi kapcsán hívta fel a figyelmet arra, hogy Kazinczy és Kölcsey viszonyát Zrínyi életművéhez eltérő cél és irodalomszemlélet formálta, s a recepciótörténet lényegi különbségeket mos egybe, amikor kettejük Zrínyi-képét azonos karakterűnek tartja.⁹ Mivel a 19. század elejének irodalmi közegében Zrínyi értékelése Gyöngyösiével párhuzamosan mozog, Gyöngyösi kapcsán is érdemes feltenni azt a kérdést, hogy abban, ami az utókor felől egységes recepciótörténeti szálnak tűnik, a korszak szinkrón metszetében milyen

5 JANKOVICS, *A magyar verses...*, i. m.

6 JANKOVICS, *Gyöngyösi redivivus, avagy a porából megéledett fönix* = Gyöngyösi István, *Márszal társolkodó Murányi Vénus*, szövegmond. és jegyz. JANKOVICS József, NYERGES Judit, utószó JANKOVICS József, Bp., 1998 (Régi magyar könyvtár, Források, 8), 191–203, 194.

7 JANKOVICS József, *Az „új életre hozott” Gyöngyösi István = A szerelem költői: Konferencia Ballasi Bálint születésének ötödfélszázadik, Gyöngyösi István halálának háromszázadik évfordulóján, Sárospatak, 2004. május 26–29.*, szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Bp., Universitas, 2007, 39–56, 53.

8 JANKOVICS, *Gyöngyösi redivivus, i. m.*, 194; DEMETER Zsuzsa, *Költői tradíció és könyvkiadás: Gyöngyösi István példája*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2014 (Erdélyi Tudományos Füzetek, 282), 8.

9 BENE Sándor, *A harmadik szirén: Zrínyi Miklós költészete*, Bp., Osiris–Gondolat, 2021 (Osiris Irodalomtörténet, Monográfiák), 27.

különbségek érhetőek tetten. Bene könyvében hangsúlyozza, hogy a modern magyar irodalom alapítóinak (vagyis Kazinczynak és Kölcseynek) a Zrínyi-képét nem félretolni vagy kijavítani kell, hanem megérteni és reflektálni.¹⁰ Gyöngyösire vonatkoztatva ez a meglátás szintúgy érvényes, sőt, talán még inkább az: Kazinczynál és Kölcseynél ugyanis Gyöngyösi került „vesztes” szerepbe, így a Gyöngyösit a kánonba visszahelyezni kívánó irodalomtörténet-írás az ő ítéleteiket ténylegesen szeretne volna „félretolni vagy kijavítani”.

Jelen tanulmány a 18–19. század fordulójának környékére fókuszálva azoknak az elsődleges kontextusoknak a feltárására tesz kísérletet, amelyek a Gyöngyösi-költészetet elismerő vagy épp elítélő hangokat övezték. Arra keresi a választ, hogy a rendszerezett irodalomtörténet-írás korszakát megelőzően milyen okok állhattak a Gyöngyösiért való rajongás, vagy épp költészetének radikális elutasítása mögött. A 18–19. századi irodalmi gondolkodás Gyöngyösi-képeit vizsgálva tanulmányom szorosán épít mindarra, amit a költőről Jankovics Józseftől ismerünk – ugyanakkor nem vezérli kanonizáló szándék. A továbbiakban a teljesség igénye nélkül néhány konkrét recepciótörténeti közhely szerepét vizsgálom: Gvadányi Józsefnek, Kazinczy Ferencnek és Kölcsey Ferencnek azokat a megnyilvánulásait, amelyek a legnagyobb hatásúnak bizonyultak a Gyöngyösi-költészet megítélésében.

Gvadányi József és a verselési hagyomány

A Gyöngyösi-recepciótörténet fontos mozzanata, hogy a költőt a 18. század legvégén is kifejezetten nagyra tartották: a századvégi Gyöngyösi-kultusz legfőbb hivatkozási pontját Riedl Frigyes,¹¹ Badics Ferenc¹² és Jankovics József¹³ számára is a fiatalon katonaként szolgáló, idősebb korában íróként tevékenykedő Gvadányi József egy kijelentése szolgáltatja. Gvadányi az *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* című 1790-ben megjelent művének *Elő járó beszédében* a következőképp fogalmaz: „mióta a Magyar Haza áll, még olly Magyar Poétát e világra Anya nem szült, mint néhai Gyöngyösi István Úr”.¹⁴ A Gyöngyösi-recepciótörténetben Gvadányi ítélete azért bír kiemelt funkcióval, mert ez volt az utolsó pillanat, amikor Gyöngyösi megítélésével még minden „rendben volt”; ezt követően kezd csökkenni jelentősége.

Az idézett mondat a *Nótárius* versformájával kapcsolatban hangzik el: Gvadányi, aki művét Gyöngyösi-strófákban írta, az előbeszédben (amelyet a mű szerzőjének névtelen barátjaként jegyez) feltételezi, hogy lesznek olyan „új Poéták”, akik művét versformája miatt (is) támadni fogják, hiszen „négy Soros versekkel tette munkáját”, dacára annak, hogy „a mostani időben a két Soros versek vétettek módiba, a négy

¹⁰ *Uo.*, 26.

¹¹ RIEDL, *i. m.*, 72.

¹² BADICS Ferenc, *Bevezetés = Gyöngyösi István, Márssal társalkodó Murányi Vénus*, s. a. r. BADICS Ferenc, Bp., A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1909, I–LV, XXXVIII.

¹³ JANKOVICS, *A magyar verses...*, *i. m.*, 523.

¹⁴ GVADÁNYI József, *Egy falusi nótáriusnak budai utazása*, Bp., Magvető, 1978 (Tevan Amatőr Könyvek 1913–1943), 12.

sorúaknak folyása már ki száradott, mint Temesvár körül a posványság”.¹⁵ Gvadányi, mint állítja, készen áll a felelettel az őt így kritizálók számára: ezen a ponton teszi meg alapvetésnek (a fentebb idézett módon), hogy Gyöngyösi a legnagyobb költő, s arra hivatkozva, hogy márpedig Gyöngyösi nem írt kétsoros verseket, elhallgattatni véli támadóit. Gvadányi további fejtegetéseiből kitűnik, elképzelhetetlennek tartja, hogy esztétikai szempontból bárki szebbnek találhatná a kétsoros versszakokat: a kétsor-párti tábornak a továbbiakban azzal gyanúsítja, hogy ők valójában csak meg akarják spórolni maguknak azt a munkát, amit további két sor kidolgozása jelentene, és hamarabb akarják felmarkolni a műveik kiadása után járó pénzt. Kis engedményt mindössze abban tesz, hogy elismeri, „vagnak szép munkák két soros versekkel is” (Péczeli József *Henriását* hozza fel példaként), ugyanakkor végül ezzel a fejtegetéssel is oda lyukad ki, hogy Péczeli műve, bár „arany munka”, akkor sikerülhetett volna még ennél is jobban, ha négysoros versekben írta volna meg – ebben az esetben „briliántok” is kerülhettek volna az aranyra.

Gvadányi idézett verstani fejtegetése korántsem előzmény nélküli. Az 1760-as, '70-es és '80-as évek irodalmi nyilvánosságában (folyóiratokban, levelezésekben, előszavakban) számos vita zajlott a verselés kérdéséről: a magyaros versus időmértékes verselésről, a rímelés szükségességéről, az időmértékes verselés alkalmazásának konkrét részkérdéseiről, a páros vagy a négyes rím elsőbbségéről – de hangsúlyosan merültek fel ellenérzések az időmértékes és magyaros verselés „keveréke”, a rímes disztichonokból álló leoninus forma ellen is.¹⁶ E viták visszatérő eleme volt a Gyöngyösire való hivatkozás: az egyes kérdésekben állást foglaló irodalmárok közül némelyek követendő, mások elutasítandó hagyományként utaltak a Gyöngyösi nevével fémjelzett négysoros, bokorrímes, magyaros-ütemhangsúlyos strófára.¹⁷

A verselési kérdésekkel foglalkozó szövegek közül különösen érdekes Beszenyei György 1779-es *Holmi*-beli, Gyöngyösi-verselésről szóló cikke, amely a következőképp indít: „Miólta a Magyar szó emberi nyelveken forog, a mi izünkig olly Poéta benne mint Gyöngyösi nem vólt.”¹⁸ Mivel a mondat szerkezetében, mondani-valójában és kontextusában is feltűnően hasonlít Gvadányi „miólta a Magyar Haza áll, még olly Magyar Poétát e világra Anya nem szűlt, mint néhai Gyöngyösi István Úr” kijelentésére, joggal feltételezhetjük, hogy tudatos Beszenyei-allúzióról van szó.

A Gyöngyösi-vershagyomány elleni támadást Péczeli József 1780-as évekbeli fellépéséhez köti a kutatás. Péczeli 1784-es, végül kiadatlanul maradt Voltaire-fordításának előszavában fejtegette először a Gyöngyösi-versforma alkalmatlanságát (legfőképpen a négysoros strófával óhatatlanul együtt járó bőbeszédűség miatt),

15 *Uo.*

16 A versújításvita részletes összefoglalását lásd például Bíró Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1994; KECSKÉS András, *A magyar verselméleti gondolkodás története: A kezdetektől 1898-ig*, Bp., Akadémiai, 1991.

17 Vö. DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Bp., Universitas, 2009, 323; DEMETER, *i. m.*, 70–71.

18 BESZENYEI György, *Gyöngyösi vagy a magyar verselés* = B. Gy., *A Holmi*, s. a. r. Bíró Ferenc, Bp., Akadémiai, 1983, 334–340, 334.

1786-ban a *Magyar Hirmondó*-ban megjelent cikkében pedig egyszerre lépett fel a Gyöngyösi-vers és a leoninus forma ellen.¹⁹

A Gyöngyösi versformájára irányuló kérdések persze messze túlmutattak önmagukon: a Gyöngyösi-kérdés, amint azt Debreczeni Attila nyomán Demeter Zsuzsa megfogalmazta, a 18. század második felében az irodalmi hagyománnyal kapcsolatos állásfoglalások különbségeit példázza sűrített formában.²⁰ Gyöngyösi neve és költészete a magyaros verselés melletti érvként funkcionált; a Gyöngyösi-strófában művelt költészet maga volt a magyar nyelvű költészeti hagyomány. Kecskés András kutatásai szerint a négyrímes, ütemhangsúlyos versmértékben írott szövegek „magyar versek”-ként való meghatározása már a 16–17. században jelentett valamifajta tudatos nemzeti sajtyszerűséget.²¹ Még ha e feltételezett „nemzeti jelleg” kapcsán osztom is Bognár Péter kritikáját, mely szerint a „magyar vers” a 16–17. századi költészetben nyilvánvalóan nem azonos jelentésű Toldy Ferenc, Arany János és Horváth János 19–20. században megkonstruált „nemzeti versidom” fogalmával,²² annyi akkor is leszögezhető, hogy a 18. század második felének írói-költői közül sokan egyértelműen a par excellence magyar versformának látták a Gyöngyösi-verset – s éppen ezt a státuszát akarták lerombolni vagy megőrizni.

Gvadányi kétségtelenül az utóbbi táborba tartozott: egy későbbi munka, az 1793-ban megjelent *Rontó Pálnak és Benyovszki Móricznak életek leírása* előszavában a négysoros formát „az igaz Magyar Poësisnak természete”-ként írja le; igaz, némiképp paradox megállapítás ez, mert a *Rontó Pál*, ellentétben a *Nótáriussal*, kétsoros versszakokban megírt mű. Gvadányi az előszóban elmondott kerettörténet szerint bizonyos dámák kedvéért készítette el ezt a munkáját, akik a *Nótárius* után szerettek volna Gvadányi tollából újabb történetet olvasni, s akik arra is határozottan megkérték a szerzőt, hogy kétsoros formában dolgozzon. Ha nincs ez a kérés, állítja Gvadányi, négysoros formát használt volna. Gvadányi az előszóban egy történetet is elmesél az olvasóknak: eszerint egy barátja négysoros formában írt meg egy munkát, amelynek előszavában a kétsoros forma ellen ágált; erre reakcióként egy másik szerző, aki viszont kétsor-párti, egy Hunyadi László életéről szóló könyv előbeszédében Gvadányi barátját támadta meg, bírálva mindazokat, akik „tsak a’ négy egy formán hangzó szóknek ki-keresésében, és nem a’ dolgoknak velős, és szép le-írásában akarják állítani a’ magyar Poësisnak természetét”. Talán nem tévedünk, ha ebben a történetben a „barátot” magával Gvadányival azonosítjuk, a *Nótárius* előbeszédének szerzőjét; de nem nehéz meghatározni az itt névtelenül említett kétsor-párti szerző kilétét sem: Nagy Ferencről van szó, akinek *Hunyadi László történetei, úgymint élete és halála* című munkája²³ 1793-ban ugyanannál a kiadónál jelent meg, mint három évvel korábban Gvadányi *Nótáriusa*.

19 [Péczeli József cikke verstani kérdésekről], *Magyar Hirmondó*, 1786. január 11., 3. sz., 22–24. = *Magyar Hirmondó: Az első magyar nyelvű újság, Válogatás*, Bp., Gondolat, 1981, 423–425. Péczeli Gyöngyösi-támadásáról összefoglalóan lásd DEBRECZENI, *i. m.*, 326–329.

20 DEMETER, *i. m.*, 73.

21 KECSKÉS, *i. m.*, 101–108.

22 Bognár Péter kritikáját lásd BOGNÁR Péter, *A versidom-vita célja és funkciója* = *Ghesaurus: Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., rec.iti, 2010, 601–606.

Gvadányi a *Rontó Pál* előbeszédének utolsó szakaszában megragadja az alkalmat, hogy válaszoljon az őt „tréfás Író”-ként jellemző Nagy Ferenc vádjaira. Érvei igen hasonlóak, mint a *Nótárius* esetében. Egyrészt a négysorosot tartja a magyar poézis természetes létmódjának, s a kétsorosot nem önálló szerkezetnek, hanem valamiféle csonkult, csökött verzióként írja le:

„Nem arról vagyon jó barátom Uram elő járó beszédgyébe a’ szó, mintha két soros versekkel nem lehetne szép munkát tenni; mert lehet, valamint önnön magának ezen Authornak munkája-is dítséretet érdemel, hanem arról, hogy mért hagyattatik-el a’ régi igaz Magyar Poësisnak módja, mért nyesik-le szépen el-terepedett ágait, és mért teszszik sutának.”

Másrészt pedig megjelenik ismét az az érv is, hogy a kétsoros verselés lustaságból, sietségből, időhiányból fakad: a szerzők „restelkednek a’ szavak fel-keresésében”, s „[e]z éppen ollyas dolog, mint a’ midőn egy utazó siett, hogy hamar oda érhessen, a’ hová szándékozik, déli étetéskor több ’s jobb ételekből álló jobb ebédgye’ el-készülését nem várja, hanem gulyás hússal, mivel ez mindjárt készen vagyon, meg-elégszik, mert ez-is jó”.

Előkerül azonban Gyöngyösi neve is újfent, pozitív előjellel, azon szerzők sorában, akik lám, kiválóbbak Gvadányi korának bármely költőjénél, pedig nem tértek le a hagyományos verselés útjáról: „a’ régi Magyar Poéták-is, mint Balassa, Benyitzki, Gyöngyösi István, Gróf Kohári István ’s a’ t. jobb Poéták voltak minnyájunknál, és mi őket tsak majmazzuk, és gondolatyaikat lopogatván, új festékekkel mázollyuk; azok pedig minnyájan négy soros versekkel írtak.”

Gvadányi *Rontó Pál*-előszavának végén utalás található egy bizonyos *Magyar gyász* című munkára is; Gvadányi ehhez utasítja azokat, akik nem hajlandók belátni, hogy a négysoros verselés a jobb. A *Magyar gyász*, teljes címén *Magyar gyász, vagyis Második Lajos magyar királynak a mohátsi mezőn történt veszedelme* című munka egy E. S. M. monogramú (Etédi Sós Mártonként azonosított) szerző műveként jelent meg a pesti Landerer-nyomdában 1792-ben. A mű négysoros strófákban íródott, szövege után pedig valóban a négysoros versus kétsoros vita érdekes dokumentumára bukkanhatunk: *A’ Magyar Zoilus, és a’ Vers-író* cím alatt a két nevezett figura verses párbeszédét olvashatjuk. A Versíró négysoros strófában kérdezi meg Zoilust, a gáncsoskodó kritikust, mi a baja épp. („Miért fintorgatod Zoile orrodát? / Mi lelt, hogy olly nagyon fened agyarodat? / Talám meg-sértette valaki májodat, / ’S azért dúlsz, fúlsz ’s rágod mérges ajakodat?”) Zoilus erre részletesen kifejti, hogy bizony a Gyöngyösi-követő négysoros strófákkal van baja, emiatt legszívesebben meg is semmisí-

23 *Hunyadi László története, úgymint élete és halála*; melyeket mind a’ Tzíliai Gróf’ Ulriknak Írigységével, és Le-vágattatásával; mind VI. László királynak közbe’-folyó Tselekedeteivel és Halálával együtt, a hiteles írókból ki-szedegettvén, magyar versekkel le-írt, és a világ eleibe botsátott NAGY Ferentz, ez időben a Miskóltzi Ref. Gimnáziumnak Al-Igazgatója, Pozsonyban és Komáromban, Wéber Simon Péter költséggel és betüivel, 1793.

tené ezt a munkát: „Nem-is szánnám mindjárt égő tűzre vetni; / Mert Gyöngyösit akart írója követni. / Holott a négyes vers útalatos már ma, / Sok új Írók között van miatta lárma. / Sőt még a *Műzsák*-is négyes verstől félnek, / 'S örvendeznek tsupán a' két soros félnek”. A Versíró erre egyrészt felrója a gáncsoskodó kritikuskak, hogy miért támadja őt, elvégre ő sem új csúfot a kétsoros versformát kedvelőkből, másrészt magától értetődően utal arra, hogy a négysoros strófa a magyar költészet igazi létmódja, a kétsoros pedig pusztán idegen népek majmolásának következménye, amely nem egyeztethető össze a magyar nyelvvel: „Nemzeti nyelvedet ha veszed pennára, / Ditsekszel, hogy tértél Atyáid' nyomára; / Még-is *Magyar selymet* tekersz *Frantz* rámára, / 'S tántzolsz *Scytha* lábom idegen nótára”.

Ez utóbbi strófa az, amely kulcsot ad a korban parázsan izzó, mai szemmel azonban parodisztikusnak tűnő négysorosság–kétsorosság vitához: a páros rím használata a négyes rímmel szemben Gvadányi szemében nem egyszerűen két sorral rövidebb versszakokhoz vezet, hanem a francia eredetű versforma választását jelenti a magyar vershagyománnyal szemben. Noha Debreczeni Attila jogos meglátása szerint a páros rím alapkarakterében ugyanazt a vershagyományt jelenti, mint a négyes rím, s ez a forma voltaképp ugyanúgy a Gyöngyösi-hagyomány vitalitását bizonyította,²⁴ úgy tűnik, az 1790-es évek irodalmi diskurzusában ez a kérdés nemcsak ennél magasabb hőfokon, de jóval nagyobb tétekkel merült fel: a *külföldieskedés* versus *igaz magyarság* vitájának kontextusában. A négysoros és kétsoros verselésről szóló vita tökéletesen illeszkedik Gvadányi munkájának mondanivalójához is: ahogyan a *Nótárius* főhőse számtalanszor kikel a külföldi cicomába öltözött magyarok ellen, úgy kel ki maga Gvadányi a külföldi cicomába öltöztetett rímelési mód ellen.

A Gyöngyösi versformájáért való rajongás vagy épp annak mély elítélése apropóján tehát irodalmi ízléscsúszások és kulturális attitűdök ütköznek egymással, s legfőképp: hagyományörzés és újítás ellentéte nyilvánul meg élesen. Amint arról Bán Imrét követve Debreczeni Attila ír, a hagyományhoz való viszonyt a korszakban nagymértékben meghatározta a felekezeti hovatartozás: nem közvetlenül a vallási meggyőződés okán, hanem a felekezetek eltérő oktatási módszerei miatt. Bán Imre korabeli retorikákat és tankönyveket vizsgáló kutatásai szerint a katolikus oktatási rendszer a 18. században jóval korszerűbb és nyitottabb volt, mint a protestáns: a katolikus, főképp a jezsuita poézisoktatás az európai és a hazai barokk költészeti hagyományait is megismertette a diákokkal, míg a protestáns iskolák a reneszánsz hagyományait folytatva szinte kizárólag a latin auctorokra koncentráltak.²⁵ Debreczeni Attila ebből vezeti le azt a (megfogalmazása szerint) „első pillantásra paradoxnak tűnő jelenséget”, hogy az irodalom radikális megújítására törekvők (például Kazinczy) főként reformátusok: érvelése szerint „[e]gy merev és zárt hagyomány hevesebb ellenkezést vált ki, az újító szándékot egészen új utak keresésére kényszeríti, mint a nyitott és alakulóban lévő, amelyben nem látszik annak feltétlen

24 DEBRECZENI, *i. m.*, 327.

25 BÁN Imre, *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században*, Bp., Akadémiai, 1971, 97, idézi DEBRECZENI, *i. m.*, 334–335.

szüksége, hogy az egészszel szembeforduljon a modernizáló törekvés”.²⁶ Ez illeszkedik Gvadányi esetéhez is, aki jezsuita oktatásban részesült (az egri jezsuita gimnáziumban, illetve a nagyszombati egyetemen tanult) katolikus nemesként, és mint láttuk, egyértelműen a barokk költészet hagyományának követése mellett tette le a voksát. Gvadányi Gyöngyösihez való viszonya pedig különösen érdekes annak tükrében, amit Gyöngyösi Istvánról az utóbbi években derített ki a kutatás: hogy a költő nem csak élete végén katolizált (ahogyan az elmúlt évszázadokban gondolták), hanem egész életében katolikus volt, s nagy valószínűséggel a nagyszombati jezsuita egyetemre járt.²⁷ Úgy tűnik tehát, hogy a Gyöngyösi mellett való kiállás Gvadányi esetében egyértelműen katolikus szálon öröklődik, ily módon pedig felekezeti egységes hagyományt mutat.

A „nagyobb poétát magyar anya még nem szült” kijelentés a fentebb elmondottak fényében másképp mutatkozik. Gvadányi kijelentésének csupán egyik eleme az, hogy ’nála nagyobb poéta nincs és nem is lesz’; éppily fontos azonban, hogy költőnk a *magyar haza magyar* poétája. Gvadányi „Gyöngyösi-rajongása” meglátásom szerint elsősorban nem egy régi szerzőt magas polcra helyező kanonizáló gesztusként értelmezhető, s nem olvasható csupán egy elődjét nagyra tartó későbbi költő személyes rokonszenvének kifejezéseként sem. A verselési viták kontextusában megfogalmazódó mondat egyrészt válasz- és védelmi reakció a Gyöngyösit és versformáját ért támadások ellen, másrészt pedig Gvadányi eszmei hovatartozásának jelölője: egy katolikus nemes konzervatív állásfoglalása a magyarság hagyományos értékei mellett és a beszivárgó külföldi divatok ellen.

Kazinczy ítélete Gyöngyösiről

A Gyöngyösi-költészet megítélésében bekövetkező (negatív) fordulatot a recepció-történet jellemzően Kazinczy nevéhez köti, aki műveiben és levelezésében többször kifejezi fenntartásait a Gyöngyösi-hagyománnyal szemben. Közismert megállapításnak számít a szakirodalomban, hogy Gyöngyösit a 18. század végétől kezdve az ekkortájt újra felfedezett Zrínyi Miklóssal állítják párhuzamba (és sokszor szembe is), kettejük közül pedig fokozatosan Zrinyit kezdik egyre magasabbra értékelni. A recepciótörténetben a Gyöngyösi-költészet negatív megítélésének példáiként idézett Kazinczy-szöveghelyek között is akad több, amely a Zrínyivel való szembeállításon alapszik.

Az egyik sokszor kiemelt szöveghely Kazinczy Szentgyörgyi Józsefnek 1811. április 12-én írt leveléből származik:

„Azt kérded, Vice Ispán Gyöngyösinek miért nem adtam virágot? Mert rettegtem, hogy haragom igazságtalanná teszen eránta. Foly verse;

²⁶ DEBRECZENI, *i. m.*, 335.

²⁷ TUSOR Péter, *A gömöri prókátor és az ungi fiskális: Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában?*, ItK, 121(2017), 85–98.

minden érdeme ez. Becsülném ezt; de ő rontotta-el a' magyarok ízlését. Azolta minden csak könnyen ír, 's nem igyekszik jót és szépet írni. Zrínyi nem folyt így, de jól írt."²⁸

Gyakran idézett az *Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél* című 1819-es vitairat részlete is: „Gyöngyösinek a Múzsza kerek ajkat ada, nem teremtő lelket is, s tudománya kevés volt. Szerencsétlenségünkre Rómának költői közül nem Virgilt ismeré, hanem Ovidba szeretett, ki a bőbeszédűt még bővebb beszédűvé tette.”²⁹ A két idézet összekapcsolható egymással: a vitairat az idézett részt közvetlenül megelőzően szintén a „könnyen folyó” és könnyen érthető, ám ebből kifolyólag erőtlén költészet ellen foglal állást. („A vallásbeli vetélkedések azt tanácslik, hogy az író ne minél szebben, hanem minél érthetőbben szóljon, s a darabos, de velős, lelkes beszéd görgővé, folyóvá, könnyen érthetővé leve, s erőtlenné, lelketlenné tevék egyszermind.”)³⁰ A vitairatból a „kerek ajak” kifejezés érdemel figyelmet, amely alighanem Horatius *Ars poetica*ájából kölcsönzött kifejezés („ore rotundo”). A szöveghely és közvetlen környezete Bolonyai Gábor prózafordításában a következő:

„Néha jobban szórakoztatja a népet és jobban köti le egy olyan történet, amely nem különösebben szellemes (nullius veneris) ugyan, nincsenek benne súlyos szavak, kidolgozva sincs rendesen, de sziporkázik közhelyeivel (speciosa locis) és pontosan ragad meg embertípusokat (morata recte), mint a szépen csengő, de tartalmatlan verssorok. A görögöknek adott tehetséget a Múzsza, a görögöknek megadta, hogy *kerek szájjal* szóljanak, semmi másra, csak a dicsőségre vágyva mohón. A római gyerekek azt tanulják hosszú számításokkal, hogyan lehet egy as-t száz részre osztani.”³¹

Horatius tehát egyrészt a kidolgozatlan, ám tartalmas mondanivalójú és a szépen csengő, jólformált, de üres irodalmi mű között tesz különbséget (s ítélt az előbbi javára), másrészt pedig a görögök és a rómaiak képességeit/neveltetését különíti el egymástól. Bolonyai Gábor arra mutat rá, hogy noha az *Ars poetica* értelmezési hagyománya a „kerek szájjal szóláshoz” jellemzően pozitív konnotációt társít, és a szépen lekerekített, gördülékeny stílus metaforájának látja, a kifejezés Horatius előtti ókori előfordulásai ettől eltérő, negatívabb jelentést sugallnak. Bolonyai elemzése szerint az „ore rotundo” Arisztophanész vagy Platón műveiben sokkal inkább

28 Kazinczy Ferenc *Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1811. április 12.* = KAZINCZY Ferenc, *Költemények, I, Szövegek*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018, 215. Idézi RIEDL, *i. m.*, 72; DEMETER, *i. m.*, 142.

29 KAZINCZY Ferenc, *Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél*, Tudományos Gyűjtemény, 1819/11, 3–27, 8, idézi JANKOVICS, *A magyar verses...*, 524.

30 *Uo.*

31 BOLONYAI Gábor, *Ore rotundo: Egy horatiusi fordulat elő- és utótörténete*, Helikon, 2015/3, 399–420. (Kiemelés tőlem – P. E.)

dicséretbe bújtatott gáncsként, rejtett kritikaként működik: a szépen formáltság dicsérete mögött az üresség vádja is kihallható belőle.³² Tanulmánya tehát az *Ars poetica* szöveghelyének eltérő értelmezésére tesz javaslatot. A görög előzményeken túl felhívja a figyelmet arra, hogy az „ore rotundo” kifejezést az *Ars poetica* előző sorainak kontextusában érdemes szemlélni, a csiszolatlan formájú tartalmas, valamint a tartalom nélküli tökéletes formájú mű szembeállításának fényében. Bolonyai megállapítása szerint innen nézve „kétségesnek tűnik, hogy a képzet maradéktalan elismerést fejezhet ki”. Amint összefoglalja: „[a] végtelenül könnyed beszédképesség legalábbis magában rejtje a lehetőséget is, hogy aki birtokában van, az akár gondolatok nélkül is képes lenyűgözni hallgatóit.”³³

Különösen érdekes mindez a Kazinczy-szöveghely szempontjából. A fentebb idézett vitairatban a szövegkörnyezet alapján ugyanis problémamentesen kikövetkeztethető, hogy a „kerek ajak” a „folyó, könnyen érthető”, ám „erőtlen, lelketlen” beszéd metaforájaként értendő, szembeállítva a „velős, lelkes beszéddel”; Kazinczy számára tehát, úgy látszik, magától értetődőnek tűnt az a jelentés, amely Bolonyai Gábor tanulmánya szerint eddig nem volt jelen az *Ars poetica* modern értelmezési hagyományában. A „kerek ajak” kifejezés nyomán tehát pontosabb képet kaphatunk arról, hogy Kazinczy Gyöngyösi-értékelése milyen antik mintán alapult. Ha pedig a fenti Kazinczy-idézet másik részét is megnézzük, amelyben Kazinczy az Ovidius-követést és az ebből fakadó bőbeszédűséget rója fel Gyöngyösinek, ugyancsak találhatunk kapcsolódási pontot az *Ars poeticával*. Horatius a vers egy korábbi részében így ír: „És ki erőlködven akar egy tárgyat variálni, / delfint fest a ligetbe bizony, vadkant a habokba” (Bede Anna fordítása). A sorok feltűnő rokonságot mutatnak az *Átváltozások* özönvíz-leírásával, ahol Ovidius homlokegyenest ellenkezőképp jár el, mint ahogyan Horatius tanácsolja, s a delfineket berekben, a vadkant habokban ábrázolja:

Városokat, házat, ligetet bámulnak a víznek
mélyén Nereisek, delfin-sereg él a berekben,
ágak közt surran, s rengő tölgyeknek ütődik.
Farkas a bárányok közt úszik, sárga oroszlánt,
tigris hurcol a hab; villámerejével a vadkan,
gyors lábával a szarvas ugyan mit is érhet e bajban?³⁴

Ovidius tehát tudatosan helyezkedik szembe a Horatius-féle költészeti ideállal; amint azt Barchiesi nyomán Tamás Ábel megfogalmazza, a költő „szembeötlő módon játszik azzal, hogy megszegi Horatius szabályait, vagy éppen szó szerint teljesíti azokat”.³⁵ A bőbeszédűség ellen pedig az *Ars poetica* alábbi (egyébként közvetlenül a „kerek száj”-ról szóló rész után következő) szöveghelye foglal állást: „Bármit szólisz,

32 *Uo.*

33 *Uo.*, 410.

34 Publius OVIDIUS Naso, *Átváltozások (Metamorphoses)*, ford. DEVECSERI Gábor, Bp., Európa, 1982, 17.

költő, szólj jó röviden, hogy a még lágy / lelkekben foganatja legyen, s ne feledje, ki hallja. / Mert kipereg teli szívekből minden, mi fölösleg” (Bede Anna fordítása).

Kazinczy tehát antik poétikai sémát működtet Gyöngyösi és Zrínyi megítélésével kapcsolatban: a könnyen folyó, de üres Gyöngyösi versus a nehézkes, de tartalmas Zrínyi képzele valószerűsítően a horatiusi hagyományból eredeztethető. Mindez pedig azért fontos, mert az idézett szöveghelyek, azon túl, hogy valóban Kazinczy ellenérzésének adnak hangot a Gyöngyösi-költészettel kapcsolatban, abból is megmutatnak valamit, hogy Kazinczy és kora miképp használta fel és adaptálta az antikvitás hagyományait a magyar irodalommal kapcsolatos aktuális kérdésekhez.

A Kazinczy-életművön belül van még egy szöveghely, amely Riedl Frigyes kutatásai³⁶ óta különösen meghatározó szerepet tölt be a recepciótörténetben. A *Berzsenyihez* című episztoláról van szó, amely Kazinczy leghíresebb-hírhedtebb Gyöngyösi-értékelését tartalmazza: „Murány rottyog, potyog, tottyog, szotyog; / És, minthogy ezt így fűzte össze Gyöngyösi, / Ím a rottyog, potyog, tottyog, szotyog, szép.”³⁷ E néhány sor annak példaként futott be nagy karriert, ahogyan Kazinczy kigúnyolja Gyöngyösi egyhangú rímelését, s nevetségessé teszi a költőt. Az episztola azonban érdemes a bővebb figyelemre is. Az 1809 októberében keletkezett mű egyfajta sajátos ars poeticaként (Csetri Lajos frappáns megfogalmazásában: ars metricaként)³⁸ olvasható, amelyben Kazinczy a szabad jambus versformáját veszi védelmébe, valamint felvázolja a magyar verselés fajtáit és történetét. Gyöngyösi neve a versben tehát, a 18. század végi vitákhoz hasonlóan, itt is a verselés kontextusában kerül elő. A vers kritikai kiadásának jegyzetei szerint³⁹ Kazinczy az episztolában megjelenő verstani kérdéseket többször is tárgyalta: a mű háttérét legrészletesebben a Rummy Károly Györgynek írott 1809. október 29-i levél fejti ki,⁴⁰ a magyar verselés különböző nemeiről alkotott felfogását pedig több levél is őrzi, valamint az *Erdélyi Múzeum* folyóiratban is megjelent egy tanulmány 1815-ben, *A magyar verselésnek négy nemeiről* címmel. E publikált szöveg korábbi változatát Kazinczy szintén Rumynak küldte el 1807. április 8-i levelében.⁴¹

Ez utóbbi levélben különösen egy lapalji jegyzet érdekes: Kazinczy itt a négyes rímű alexandrinus, vagyis a magyar verselés történetének első versneme kapcsán

35 Alessandro BARCHIESI, *The Poet and the Prince: Ovid and Augustan Discourse*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1997, 250. Idézi TAMÁS Ábel, *Ovidius Horatiusa: A „nevetségos” mint hajtóerő az Ars poeticában = Antik nevetés*, szerk. PÁL Katalin, Et al.: Kritikai elmélet online (www.etal.hu), 2015, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/>.

36 RIEDL, i. m., 72.

37 KAZINCZY Ferenc, *Berzsenyihez* = K. F., *Költemények*, I, i. m., 1052. Idézi RIEDL, i. m., 72; JANKOVICS, *A magyar verses...*, i. m., 524.

38 CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 170.

39 KAZINCZY Ferenc, *Költemények*, II, *Jegyzetek*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018, 373.

40 KAZINCZY Ferenc *Összes művei, Harmadik osztály, Levelezés*, VII, közléteszi VÁCZY János, Bp., MTA, 1896, 34–35, 1573. sz.

41 KAZINCZY Ferenc *Összes művei, Harmadik osztály, Levelezés*, IV, közléteszi VÁCZY János, Bp., MTA, 1893, 545–548, 1098. sz.

megállapítja, hogy ez a forma a törököktől került a magyar költészetbe, majd idéz egy négyesrímű török nyelvű strófát, amelyhez ezt a kommentárt fűzi: „Mind meg annyi *rotyogni, potyogni!* (Anspielung auf ein Gedicht von Virág, in dem er die Reime lächerlich macht.)” Kazinczy jelzi tehát, hogy a két rím��oval Virág egy rímeteket gúnyoló versére utal.⁴² A hivatkozott szöveghely az ódaköltészetéről ismert Virág Benedek *A Poéta és Pontyi* című 1799-ben megjelent versében található.⁴³ A horatiusi mintát követő, hexameteres formában írt vers kerettörténete szerint a költő épp saját (természetesen rím nélküli) ódáival foglalatoskodik, amikor betoppan a szobájába Pontyi: ezután a költő és Pontyi párbeszédét olvashatjuk, amelyben az előbbi az antik mértékes, rím nélküli verset veszi védelmébe, az utóbbi pedig a rímes-ritmusos forma mellett kardoskodik. A költő egy ponton megemlíti beszélgetőtársának, milyen borzalmas verse botlott korábban, Pontyi kérdésére pedig kifejti, a *totyogott-szotyogott, rotyogott-potyogott* ríműszavakkal volt problémája: „Nemrég szörnyű ropogókra találtam. / Hogy zengnek? *totyogott, szotyogott*; két társai szint így / Pattognak, *rotyogott, potyogott*.” A költő kérdésére, miszerint Pontyi meglegszik-e ezekkel, helyeslő választ kap: „Oktalanul kérdessz; ilyen *cadentia* tetszik. / *Látinista* vagyok, de azért a *patria* nyelven / Írt szép hangozatú verset jól értem, itélem.”

Pontyi karakterében Virág a korabeli olvasó számára alighanem ismerős figurát szerepeltet: Pontyi Bessenyei György 1777-es *A filozófus* című darabjának „igaz magyar”-ként jellemzett vidéki nemese, aki nem feltétlenül ellenszenves ugyan, de kétségtelenül korlátolt és provinciális. Szilágyi Márton ír arról, hogy a Bessenyeit követő írói nemzedék tagjai számára Pontyi alakja *A filozófus* kontextusából kiemelve egy bizonyos viselkedési modell típusaként működött, példaként pedig Kisfaludy Károly *Pontyi szerelme* című versére hivatkozik.⁴⁴ Pontyi alakját Virág is típusként működteti, s a verselési formák kontextusában használja fel a maradi ízlés megtestesítőjeként.

A történet azonban itt nem ér még véget. *A Poéta és Pontyi* kritikai kiadásbeli jegyzeteinek tanúsága szerint Virág szemmel láthatóan sikeresen honosította meg a verselés körül folyó diskurzusban a négyesrímeteket jelző sajátos ríműszavakat. A jegyzetek több szerzőt is idéznek, akik Virág nyomán felhasználják a *szotyog-rotyog-totyog-potyog* négyesét.⁴⁵ Kováts Sámuel 1803-as, Csokonaihoz írott költeményében például a következőképp buzdítja Csokonait az antik mértékű versek írására:

„Miska! miért hallgatsz? mértékre nem írni de nagy kár / Ön' magad is káros tételed észre vehét'd. / A' Kádentzia már kedvet soha sem lel

42 Uo., 546.

43 VIRÁG Benedek, *A' Poéta, és Pontyi* = VIRÁG Benedek' *Poétai munkái*, s. a. r. PORKOLÁB Tibor, Bp., Universitas, 2011 (Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század, 12.), 84–85.

44 SZILÁGYI Márton, *A vígjátékíró Bessenyei művészi távlatai: Bessenyei filozófusa és Pontyija = A szétszórt rendszer: Tanulmányok Bessenyei György életművéről*, szerk. CSORBA Sándor, MARGÓCSY Klára, Nyíregyháza, 1998, 141–154, 142–143.

45 VIRÁG, *Poétai munkái*, i. m., 280–281.

előttünk; / A' rotyogott potyogott veszteni kezdi betségét. / [...] Két esztendeje hogy kezdtem levelezni *Virággal*, / 'S hogy kezdett azután nekem is írni *Szabó*: / Én ezeket követem főképpen. Bár tsak utánnok / Indúlná! indúll! többes időre ne várj!⁴⁶

Kazinczy episztolája után pedig Batsányi János *A' Magyar Tudósokhoz* címzett értekezésében is felbukkannak a jellegzetes szavak, annak fejtegetése során, hogy tehetőség nélkül nem költő a költő:

„Természeti adomány nélkül, akármit tegyen, Poétává 's igaz versszerzővé soha senki nem lessz. – Innét van, hogy a' metrummal élő, s' a' szillabák' hangjait a' görög, deák, és magyar igaz prozódia' reguláji szerént hibátlanul mérséklő boldog Fannius szintén olly tehetetlen és íze-fogyott szegény versfaragó lehet, és szokott-is lenni, valamint az a' szotyogó totyogó Hegyallyai Dudás Péter, a' ki [...] egyedül tsak a' szótagok' számát vizsgállya, 's a sorok utolsó szillabájinak egygyenlő hangzását »keresi«, és a' nagy ügygyel bajjal öszvekeresgéltt *rotyogó potyogó* véghangokat minden józan értelem nélkül egybe-rakosgattya.”⁴⁷

Úgy tűnik tehát, hogy a *rotyog*, *potyog*, *totyog*, *szotyog* szavak a korszakban magától értetődő és frappáns jelölői lehettek a négyes rímű felező tizenkettes versformájának. Nyilvánvalóan van élc és gúny is abban, ahogyan Kazinczy a Virág Benedek-i hagyományt felidézve épp ezeket a szavakat használja a Berzsenyi-episztolában Gyöngyösi kapcsán, ugyanakkor egy másik aspektus is fontos lehet: hogy e rímek olyan hívószavakként működhetnek a kortársak számára, amelyek magától értetődő módon idézték fel a négyesrímű alexandrinus verselés hagyományát. Márpedig az episztola szóban forgó szöveghelyén pontosan az adott versnem egyértelmű felidézhetősége, azonosítása lehetett a lényeg. A versnek ebben a részében Kazinczy azokat ítéli el, akik egy-egy versnem szabályait (törvényét) a legszigorúbban követik, semmiben sem térve el tőle, pusztán azért, mert adott tekintélyes szerzők így verseltek:

A' babonának reszkető fija
Nem lát, nem hall; tanítják, s ő hiszi.
Homér hatosban zengé hőseit,
Úgy érti Mesterétől, 's a' hatos szép.
Murány rotyog, potyog, totyog, szotyog;
És, minthogy ezt így fűzte Gyöngyösi,
Ím a' rotyog, potyog, totyog, szotyog, szép.

46 Kováts Sámuel – Csokonainak [Csákvár, 1803. május–június eleje] = CSOKONAI Vitéz Mihály *Összes művei, Levelezés*, szerk. DEBRECZENI Attila, SZUROMI Lajos, Bp., Akadémiai, 1999, 270.

47 BATSÁNYI János *Összes művei*, III, *Prózai művek*, II, kiad. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, Bp., Akadémiai, 1961, 103.

Két kurta egy hosszut ad. Tehát, csak értsd,
 „Remegő nyulakat, avagy bitang darut a' hurok”
 Mert ezt Horátzban így lelé; [...]⁴⁸

Kazinczy tehát nem a Gyöngyösi-verselés ellen beszél itt; Gyöngyösi csupán az egyik példa egy jellemző versnemre, amelyet sokan követnek vakon – ez a magatartás az, amelyet Kazinczy kritizál, s amely nemcsak a Gyöngyösi-, de a Homérosz- vagy Horatius-követőkre is éppúgy igaz. A recepciótörténetben Gyöngyösi-gúny-szöveggként elhíresült versrészlet tehát sokrétű kontextusba ágyazódik; aligha lehet pusztán Kazinczy Gyöngyösit neveltségessé tevő szándékaként láttatni. Egyrészt fontos, hogy a kétségtelenül degradáló jelentésű/hangzású szavak nem Kazinczy leleményei Gyöngyösi lejárására: szerepeltetésük egyúttal egy korábbi hagyomány játékba hozása is. Másrészt pedig, ha figyelembe vesszük a „Murány rotzog, potyog, totyog, szotyog” verssor szöveghelyzetét is az episztolán belül, az is látszik, hogy a szöveghely konkrét funkciót tölt be: célja egy jellemző versnem hívószavakkal történő egyértelmű felidézése.

Kölcsey és a *Nemzeti hagyományok*

A Gyöngyösi-költészet recepciótörténeti narratívájában kétségtelenül Kölcseynek jutott a rossz rendőr szerepe: míg „a kánonból való kiiktatást” megkezdő Kazinczy írásaiban itt-ott felbukkan egy-egy megengedőbb, sőt, akár elismerő gondolat Gyöngyösivel kapcsolatban, addig Kölcsey véleményét egyértelműen lesújtóként tartja számon az irodalomtörténeti emlékezet. Kölcseyt a Gyöngyösi-kutatók körében a *Nemzeti hagyományok* című értekezés egy szöveghelye keverte gyanús hírbe, amelyet Jankovics Riedl Frigyes nyomán annak példaként idéz, hogy Gyöngyösi elítélésének kérdésében „Kölcsey tovább is lépett széphalmi mesterénél”; arról a fél-sorról van szó, amely szerint Gyöngyösi „sem adott a nemzetnek semmit, ami való poétai nevet érdemelne”.⁴⁹

Kölcsey írása (többek között) a magyar nemzeti poézis hiányának okairól vázol fel nagyszabású koncepciót: állítása szerint a nemzeti poézis kifejlődéséhez szükséges, hogy egy népnek legyen nemzeti hőskora és nemzeti hagyománya. A nemzeti hagyomány Kölcseynél Takáts József megfogalmazásában „*prehistorikus* emlékeket jelent, azokból az időkből származó közös emlékeket, amelyek történetírás előtti-ek”.⁵⁰ Kölcsey legfőbb példája a görög nemzet, ahol a nemzeti hagyomány mintaszerűen létezett, s ahol a homéroszi eposzok öntötték költői formába a nemzet mitológiáját és hőskorának emlékeit – mindez azonban a magyaroknál (és általában a többi európai nemzetnél) hiányzik. A költő szerepe Kölcseynél tehát kiemelkedően fontos: amint Ferenczi Attila hangsúlyozza, azért, mert ő az, aki a hősi korban meg-

48 KAZINCZY Ferenc, *Berzsenyihez, i. m.*, 1052.

49 JANKOVICS, *Gyöngyösi redivivus, i. m.*, 194.

50 TAKÁTS József, *Politikai nyelvek a Nemzeti hagyományokban* = T. J., *A megfelelő ötvözet: Politikai eszmetörténeti tanulmányok*, Bp., Osiris, 2014, 135–150, 142. (Kiemelés az eredetiben.)

teremtődött hagyományokat megfogalmazza és átörökíti a későbbi korok számára, vagyis képes a nemzeti karakter alakítására.⁵¹ Ebből a szempontból érdemes szemügyre venni azt is, amit a magyar irodalomtörténet különböző költőiről, különösen Gyöngyösiről ír.

Kölcsey a magyar nemzet történetén végigtekintve arra jut, hogy legkésőbb a „Hunyadiak körül fel kellett volna a meghatározó pontnak tűnni, melyből a nemzeti való költés széllyelsugározzék”.⁵² Hogy ez mégsem így történt, annak okait az idegen hatások átvételében látja: Janus Pannonius latinul írt, Mátyás király a külföldi kultúrát támogatta, stb. Kölcsey irodalomtörténeti áttekintésében („keressük az utat, melyen poesisünk az írói nyelvbe által menvén, megnemesedhetett”)⁵³ az *Emlékezzünk régiekről*t említi elsőként, a Csáti Demeternek tulajdonított, Pannónia megvételéről szóló históriát a 16. század első feléből, amely arról szól, hogy Árpád vezér megveszi az országot a Veszprémben székelő lengyel hercegtől. Ez a munka Kölcsey szerint legalábbis kiindulási alapnak jó lehetett volna: „nem érdemel megvetést, mert lépcsővé tétethetett a magosb emelkedésre vágyónak”.⁵⁴ Ezt követően a reformáció korának népénekeit említi, amelyek „a költés határain kívül fekszenek”, majd Tinódi és társai történeti tárgyú verseire tér rá, akik azonban „nem tevének egyebet, mint az tenne, ki újságleveleket foglalna versekbe”. Ezt követően jön Gyöngyösi, akit Kölcsey hosszabban is jellemez:

„Ki nem kénytelen megvallani, hogy maga a rómaiaktól tanult, legalább mitológiát, és ovidiusi descriptio-viszketeg és eláradozást tanult Gyöngyösi sem adott a nemzetnek semmit, ami való poétai nevet érdemeljen? Az ő tárgyai többnyire hazaiak, de nemcsak hogy a lelketlen előterjesztés miatt hevületbe nem hoznak, hanem azonfelül a sok római tudománynál fogva a nemzetiség köréből kicsaponganak. Melyik magyar ismerjen saját mezeire, ha rajtok Pán fújja a sípot, s Tytirus hajhássza bárányait?”⁵⁵

Gyöngyösi tehát Kölcsey értelmezésében leginkább abban vétkes, hogy a magyar nemzet múltjától távoli római mitológiát és irodalmat követi. Érdekes, hogy az Ovidiustól származtatható „descriptio-viszketeg és eláradozás” voltaképpen nem is illeszkedik szervesen a gondolatmenetbe, hiszen az irodalom *stílusa* nem lényegi kérdése a *Nemzeti hagyományoknak*; Kölcsey itt, számomra legalábbis úgy tűnik, pusztán a 19. század eleji Gyöngyösi-értékelés Kazinczy kapcsán már tárgyalt

51 FERENCZI Attila, „*Nem hazai plánta*”: Az antik paradigma Kölcsey Nemzeti hagyományok című írásában = *Szívől jövő emlékezet: Tanulmányok Kölcsey Ferenc Nemzeti hagyományok című írásáról*, szerk. FÓRIZS Gergely, Bp., reciti, 2012 (Hagyományfrissítés,1), 25–38.

52 KÖLCSEY Ferenc, *Nemzeti hagyományok* = K. F. *Összes költeményei, Nemzeti hagyományok, Parainesis*, szerk. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Osiris, 2008, 181–206, 200.

53 *Uo.*, 202.

54 *Uo.*

55 *Uo.*, 203.

közhelyét, az Ovidius-követésből fakadó bőbeszédűség vádját mondja fel kötelező jelleggel, bár kétségtelenül elmés megfogalmazásban. Kölcsey ezt követően (még mindig Gyöngyösi kapcsán) tovább is fejtegeti, hogy a római mitológia számunkra idegen, „antiquariusi tudomány”, amely csak „valamely allegóriai tarka festés gyanánt” jelenhet meg, s leszögezi:

„Valljuk meg, hogy nem jó úton kezdtünk a rómaiaktól tanulni. A helyett, hogy segédüknél fogva tulajdon körünkben emelkedtünk volna, szolgálai követésre hajlottunk; ahelyett, hogy az ő szellemüket magunkba szívtuk és saját világunkban sajátunkká tettük volna, az ő világokba költöztünk által; de ott egészen fel nem találhatván magunkat, honunk felé visszapillongunk, s örökre megoszlott képzelettel itt is, ott is idegenek maradunk. Nem nyilván van-e, hogy a való nemzeti költésnek csak a nemzet kebelében lehet s kell szárnyára kelnie? Az idegen tűznél gyújtott fény a nemzetnek csak homály közül sugárzik.”⁵⁶

Gyöngyösi tehát (a leghosszabban tárgyalt költőként) a *Nemzeti hagyományok* gondolatmenetében annak példájává válik, hogyan lehet rosszul közelíteni egy idegen hagyományhoz: szolgálai utánzással, anélkül, hogy az idegent sajátta formáltuk volna. A pozitív példa (nem meglepő módon) Zrínyi lesz: igaz, hogy ő is „külföldi tűznél lánggra lobbant férjfiú”,⁵⁷ de ő „alkalmatosb vala az idegen szikrát saját keblében nemzeti lánggá gerjeszteni”; nála „magyar világot szemlélünk énekeiben megnyílni”.⁵⁸ Kölcsey értelmezésében azonban Zrínyi költészete sem segít sokat aktuálisan a nemzeti poézisen, mert az ő kora már elmúlt, meghaladottá vált. Bene Sándor ebben látja a legfőbb különbséget Kazinczy és Kölcsey Zrínyihez való viszonyulása között: értelmezésében a két szerző gyökeresen különböző időszemléletük miatt látta másként Zrínyi alakját, költészetét. Míg Kazinczy a történelmet ciklikusan fogta fel, addig Kölcsey az emberi életkorok analógiája szerint, lineárisan gondolkozott róla. Ebből fakadóan pedig, Bene tanulmányát idézve, „[a] nemzeti hagyomány hiányát Kazinczy lehetőségnek látta, Kölcsey viszont tragédiának”.⁵⁹

Hogy Kölcsey jelenében milyen szerzőtípus jelenthetett volna esélyt a hiányzó nemzeti poézis pótlására, azt a *Nemzeti hagyományok*ban Ányos Pál alakja testesíti meg. Ányos „a nemzeti költő eszményképeként” (Dávidházi Péter megfogalmazása)⁶⁰ tűnik fel a műben, akit Kölcsey a következőképp jellemez:

„Soraiból egy szelíden bús, s a hazához hevülettel vonzódo léleknek
hármoniája hangzik felénk; énekbe ömlő sentimentalismusát, a hon-

56 Uo.

57 Uo., 204.

58 Uo., 204–205.

59 BENE, i. m., 59.

60 DÁVIDHÁZI Péter, *A hagyományban rejlő hipotézis: Előszó a Hagyományfrissítés sorozat első kötetéhez = Szívből jövő emlékezet, i. m., 7–24, 13.*

szerelmem érzelmei által vezeti, s a lenyugvó napban a haza lebeg, mint a szeretőnek kedvelt lánykája, szemei előtt; szívetől veszen táplálatot emlékezete, mely a nemzet múlt korának történeteinek oly örömmel andalog, s a viruló mezőn a rajta elhullott hős árnyékát pillantja meg; kísérőjévé teszi a bajnoknak a poetát, s az új kort a régivel öszvekötvén, e párosításban egy költői közép világot keres, melynek megszeliődött, megnevesített fényében magát minden érző hazafi fellelhesse, s megelkesítve lelhesse fel.⁶¹

Nem nehéz belátni, hogy Gyöngyösi költészete mennyire távol esik ettől a történelmi emlékezetben szentimentálisan andalgó ideális poeta képétől. Kölcsey azonban később, a harmincas években is ráerősít erre az ellentétre *A vadászlak* című novellájában, amikor főhősének olvasmányait, köztük Gyöngyösi verseit, határozottan az ábrándozó karakterrel ellenkező hagyománynak látatja:

„Ha valaki, mikint Andaházi és egykorú, az iskolában Ovid mellett nő fel; s iskolán kívül, szépliteraturai olvasása a két Gyöngyösi verseiből, tudományos könyvtára pedig Verbőcziből és Husztiből áll: bizony mesterkéltné ábrándozás és érzélgés nehezen fog benne támadni; s ha csakugyan ábrándozik és érzeleg, az anyagnak nem kis mértékben kell szíve fenekén eredetileg találatnia.”⁶²

Amint az a fenti idézetekből is látszik, Kölcsey elgondolása a nemzeti poézisről nem egykönnyen konkretizálható koncepció, a szöveg értelmezési hagyományában akadnak is róla eltérő elképzelések. Ami azonban szembeűnő a vonatkozó részekben, az az, hogy Kölcsey nemzeti poézisének egyik legfontosabb eleme a befogadóra tett hatás: Gyöngyösi kapcsán is az az egyik fő kifogása, hogy az ő munkái „hevületbe nem hoznak”; s innen érthető meg az is, hogy miért a „játékszíni költés” lesz a nemzeti poézis fellendítése érdekében javasolt irány a *Nemzeti hagyományok* utolsó két bekezdésében.⁶³

Visszatérve a recepciótörténethez: kontextusból kiragadva, a recepciótörténet összefoglaló részeként a „nem adott a nemzetnek semmit, ami való poetai nevet ér-

61 KÖLCSEY, *i. m.*, 205.

62 Erre az ellentétre már Tóth Orsolya is felhívta a figyelmet: TÓTH Orsolya, *Andalgók, me-rengők, ábrándozók és rajongók: Megjegyzések Kölcsey Ferenc A vadászlak című elbeszélééséhez* = T. O., *Egykor és most: Tanulmányok a 19. századi magyar irodalomról*, Pécs, Kronosz, 2017, 99–140, 128.

63 Hogy a színházi élmény egyik legfontosabb velejárója Kölcsey számára az átélés és a belefeledkezés, az látszik az eredetileg cím nélküli *Nemzeti hagyományok* folytatásaként megjelenő Kölcsey-szöveg, a Körner Zrínyijéről írott értekezés egy részletéből is, amelyben Kölcsey levélformában így ír a darab hatásáról: „midőn a' játékszínen megjelentem, 's a' mi halhatatlan Bajnokunkat magyar nézők előtt magyarul hallám szóllani, hajlandó levék a' kritikust levetkezni, és a' poeta' hibáit nemzetem' dicsőségével fedni be. [...] a' magyar nyelv' hangja, a' magyar játszó és néző megcsalják a' szívet, 's a' patriotismus' gerjedésbe jött érzelmei a' kritikát, ha bár csak pillantatokra is, megszeliődítik. Én valóban észrevétlenül a' közönség' örömkifakadásai közé ve-gyültem, felejtém Körnert [...], 's csak azt érezvén hogy Magyar vagyok [...], épen olly művitélői

demelne” az olvasó számára olyasmint jelent, hogy Gyöngyösi nem nevezhető igazi költőnek, nem méltó a költő névre.⁶⁴ A *Nemzeti hagyományok* teljes szövegét vizsgálva viszont fontos figyelembe venni egyrészt azt, hogy milyen konkrét funkciót tölt be Gyöngyösi szerepeltetése a gondolatmenetben, másrészt pedig hogy Kölcsey speciális, szűk értelemben használja a „poétai” kifejezést. Gyöngyösi a *Nemzeti hagyományok*ban leginkább annak példakévként válik fontossá, hogyan lehet rosszul közelíteni egy idegen hagyományhoz. Kölcsey pedig nem általános irodalomtörténeti kánont rajzol fel, hanem nagyon is sajátos kérdésfelvetése, a nemzeti poézis általa felállított kívánalmainak szempontjából értékeli a magyar költőket. S ezek a kívánalmak és eszmények homlokegyenest mások, mint a kortárs recepció szempontjai: Kölcsey számára Gyöngyösi a római mitológia gyakori használata miatt nem tartható „való poétának”, a jelenkori irodalomtörténet-írásban viszont éppen a mitológiai pallérozottság jelenti Gyöngyösi költői értékének legfőbb biztosítékát.⁶⁵

Összegzés

A Gyöngyösi-recepciótörténet néhány, a rendszerezett irodalomtörténet-írás előtti jellemző szöveghelyét körüljárva több következtetést is levonhatunk. Egyrészt az látszik kirajzolódni, hogy Gvadányi, Kazinczy vagy Kölcsey Gyöngyösi-értékelése elsősorban nem Gyöngyösiről szól, hanem saját koruk aktuális, őket érdeklő irodalmi-kulturális dilemmáiról: Gvadányi esetében a magyar hagyomány és a külföldi divatok ellentétéről, Kazinczynál szoros értelemben vett nyelvi és poétikai-verselési kérdésekről, Kölcseynél pedig a magyar nemzeti költészet hiányáról és megteremtésének lehetőségeiről.

A következtetések másik része módszertani jellegű: az irodalomtörténet-írás, azon belül is a recepciótörténeti megközelítés kapcsán szolgálhat tanulságokkal. A recepció feltérképezése az irodalomtörténet-írás hasznos és elengedhetetlen módszere, mindazonáltal érdemes tudatosítani, hogy ez a diakrón megközelítés szükségszerűen elfed bizonyos szinkrón kontextusokat. A recepciótörténeti elbeszélések hajlamosak homogén történetet formálni olyan megállapításokból, amelyek önmagukban tekintve nem sok hasonlóságot mutatnak egymással, más és más szemléleti

fejvakargatás és szemöldökhunyorgatás nélkül csappangatám öszve tenyereimet: mint a' gale-riának boldog birtokosai.” CSELKÖVI [KÖLCSEY Ferenc], *Harmadik rész, Élet és Literatura*, 1826, 168–169. Idézi FÓRIZS Gergely, *A Nemzeti hagyományok és a neohumanista hagyomány = Szívből jövő emlékezet, i. m., 53–74, 72.*

64 Riedl Frigyes ekképp is értelmezi: „Tehát látjuk, hogy tíz-húsz évvel később, miután a magyar költők őt a legnagyobb költőnek tartották, akad egy magyar költő és kritikus, aki egyáltalában nem is tartja költőnek Gyöngyösit.” RIEDL, *i. m., 73.*

65 Érdekes ebből a szempontból, ahogyan Jankovics a maga nézőpontja felől önkéntelenül érti félre valamelyest a *Nemzeti hagyományok*at, amikor Kölcseyt parafrázálva „a mitológiában legalább jártos és Ovidius leíró-ábrázoló tehetségét megörökölt Gyöngyösi”-ről ír. Számomra úgy tűnik, a parafrázált Kölcsey-szöveghely azt jelenti, hogy Gyöngyösi *legalábbis a mitológiát* biztosan a rómaiaktól tanulta; Jankovics viszont azt sugallja, mintha Kölcsey *legalább a mitológiában való jártasságot* elismerné Gyöngyösi erényeként.

alapon, más és más célokkal születtek meg; ez a helyzet Gvadányi, Kazinczy és Kölcsey fentebb tárgyalt írásaival is. A recepciótörténeti emlékezet (s persze általában véve is az emlékezet) ráadásul eleve hajlamos arra, hogy jól hangzó, bombasztikus mondatokat ragadjon meg – mint hogy nagyobb poétát magyar anya még nem szült, hogy Murány szotyog–potyog–totyog–rotyog, vagy hogy nem adott a nemzetnek semmit, ami poétai nevet érdemelhetne. Ez pedig még inkább a komplex megközelítés ellen munkál, mert az ilyen típusú megfogalmazások akkora határozottságot mutatnak, hogy az adott véleményt vitán felül álló, egyértelmű álláspontnak tüntetik fel.

Gyöngyösi példája azt is megmutatja, hogy egy-egy hatásosan összerakott (recepció)történet sablonjaitól milyen nehezen szabadul az irodalomtörténet-írás: korábbi irodalomtörténeti munkák közhelyei és az általuk jellemzőként kiragadott idézetek óhatatlanul befolyásolják olvasatainkat, mi több, sokszor ezek hozzák létre gondolkodási keretünket. Ma jellemzően a 20. század eleji kritikai kiadásokat elkészítő Badics Ferencet tartjuk a modern és kritikai igényű Gyöngyösi-kutatás alapítójának, a recepciótörténet bevett fordulatai azonban, úgy látom, sokkal inkább Riedl Frigyes 1908-ban megjelent egyetemi előadásai nyomán vannak használatban azóta is.

Egy-egy szerző megítélésének alakulását gyakran beszéljük el egyének egymáshoz fűződő viszonyaként, személyes rokon- vagy épp ellenszenvekként láttatva a szerzőről megfogalmazott értékeléseket. Tanulmányomban a Gyöngyösiről szóló kijelentések kontextusainak feltérképezésével e beszédmód árnyalására is törekedtem: íróink és költőink recepciójáról meggyőződés szerint az egyes vélemények háttérben meghúzódó irodalmi és irodalmon kívüli jelenségek vizsgálatával lehet a legpontosabban beszélni.

S végül: recepciótörténetet szükségszerűen a mindenkori jelen felől konstruálunk; a 20–21. századi professzionalizált irodalomtörténet-írás felől nézve pedig a 18–19. század íróinak-irodalmárainak kora újkori szerzők kapcsán alkotott ítéletei is úgy tűnhetnek fel, mintha azok az irodalomtörténeti szakmán *belül* megfogalmazott, kanonizáló vagy dekanonizáló törekvésű vélemények lennének. Ám Gyöngyösi példája azt mutatja, számot kell vetnünk azzal is, hogy az irodalomtörténet-írás mint tudomány létrejötte előtti megnyilvánulásokra mennyire és milyen értelemben tekinthetünk a kanonizálás fogalma felől: Kazinczy vagy Kölcsey tudatos törekvése az irodalmi mező formálására egyértelmű, nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy kijelentéseik nem a rendszerezett irodalomtörténet-írás keretei között születtek meg. Kora újkori szerzőink befogadástörténete óhatatlanul az irodalomtörténet-írás előtti korokban kezdődik; fontos azonban szem előtt tartani az ebből fakadó és ezzel együtt járó sajátosságokat is.